

Atatürk Döneminde Tarım ve Hayvancılıkta Macar Uzmanların Yeri

Yücel Namal*

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Osmanlı Devletinden kalan çok ilkel bir tarım sistemi mevcuttu. Bu dönemde 13 milyon kadar olan nüfusun %90'ı kırsal alanda yaşamakta ve geçimini tarımdan sağlamakta idi. Ayrıca tarımsal faaliyetler teknik donanımlardan yoksun ve ilkel bir biçimde yapılmaktaydı. Bu nedenle Türkiye'de tarımın gelişmesi Cumhuriyetle birlikte başlamış olduğunu söyleyebiliriz. Tarıma önem veren Atatürk, Cumhuriyeti ilan etmeden 1923 yılında tarımla ilgili ilk beyannameyi yayınlamıştır. Bununla Aşar'ın ıslahını, tütün tarımı ve ticaretinin milli çıkarlara uygun düzenlenmesini, Ziraat Bankası'nın sermayesini arttırarak çiftçilere verilecek kredilerle desteklenmesini, tarım makinelerinin ithalini artıran kararların alınmasını istemektedir. Ardından toplanan İzmir İktisat Kongresinde Atatürk'ün tarımla ilgili bu görüşleri ile ilgili kararlar alınmıştır. Bu kararlar arasında tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi önerileri başta gelmekteydi¹. Bu dönemde merkez ve taşrada tarım alanında uygulama ve destek politikalarını yürütecek birimler (tohum ıslah istasyonları, meyvecilik, bağcılık, fidancılık istasyonları; çay ve zeytin fidanlıkları vs.) kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde kurumlaşma eğitim alanında da sürmüştür, tarım alanında yüksek öğrenime geçmek için Ankara'da ziraat, orman, veteriner, ziraat sanatları ve tabii bilimler fakültelerini içine alan ve üniversite düzeyinde Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuş, ardından Türkiye'nin dört bir yanında tarım potansiyeli olan şehirlerde orta öğretim düzeyinde ziraat okulları açılmıştır².

Hayvancılık alanında ise özellikle hayvanların sağlığının korunması, ıslahı ve çoğaltılması Atatürk'ün izlediği temel politikadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk

* Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Zonguldak/ TÜRKİYE, yucelnamal@hotmail.com ORCID:0000-0002-8074-0134

1 Zeynep Dernek, "Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler", *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2006), s. 2-3.

2 Dernek, agm., s. 4.

yıllarında salgın hayvan hastalıklarıyla mücadelede ve bu hastalıklardan korunma önlemleri hakkında ulusal ve uluslararası düzeyde yoğun ve çok yönlü çalışmalar yürütülmüştür. Bu amaçla koruma ve tedavi esaslı faaliyetler kapsamında aşı üretiminin artırılması için bütçede önemli miktarda ödenek ayrılmış, hastalıklarla mücadelede görev yapacak uzman, baytar ve gardiyan kadrolarına ilaveler yapılmıştır. Yurtdışından, veterinerlik tıbbi alanında uzman ve deneyimli mütehassıslar getirilerek, ülkede çalışmalarını sağlanmış, bazı Türk baytar ve uzmanlar hayvan ıslahı ve sağlığı ile ilgili olarak düzenlenen uluslararası kongre ve toplantılara gönderilerek, komşu ülkelerle ortak sınır sağlık zabıtası kurulması girişimlerinde bulunmuş, sağlık mevzuatının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır³. Yukarıda belirttiğimiz Atatürk dönemi tarım ve hayvancılık alanındaki izlenen politikalar sonucunda kurulan ziraat ve veterinerlik okullarında gerek uzman yetiştirmek gerekse onlar yetişene kadar geçen süreçte görev alacak uzmanlar için kadrolar açılmıştır. Bu çalışmamızda özellikle Macaristan'dan gelen tarım ve hayvancılık alanında çalışan Macar uzmanların yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tarım Alanında Çalışan Macar Uzmanlar (1923-1938)

Avrupa'nın verimli ve tarımda gelişmiş bir ülkesi olan Macaristan yetiştirdiği ürünleri ve uzmanlarını diğer ülkelere gönderebilecek düzeydeydi. Öyle ki kaliteli olan bu ürünler ülkedeki ihtiyacı karşıladığından, diğer Avrupa ülkelerine de (Avusturya, Almanya, İsviçre, İtalya, Fransa, Belçika, İngiltere, Rusya ve diğer ülkelere) ihraç edilmekteydi⁴. Ayrıca birçok şeker fabrikası, pamuk iplik fabrikası da bulunuyordu⁵. 1913 yılında Macaristan hakkında hazırlanan bir raporda, "Macarlar çiftçi bir millettir. Kendilerinde toprak aşkı pek büyüktür" diye ifade edilen tarım, Macaristan'da askerlik, memuriyet, avukatlık, mühendislik ve doktorluk gibi saygın bir iş olarak görülmekte idi. Bu nedenle Macaristan'da sadece Macarların bulunduğu kasabalar birer büyük köy yahut "çiftçi şehridir" ifadeleri yer almaktadır⁶.

Macaristan, Orta Avrupa'da zirai varlığı ile tanınmış bir tarım ülkesi olması

3 Mehmet Temel, "Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 24 (2010), s. 204-205, 211.

4 Mehmed Asım Bin Cahit, *Macarlar ve Macaristan'a Dair Lâyiha*, s. 10,11; Halime Doğru, "Macarlar ve Macaristan'a Dair Bir Lâyiha", *Anadolu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, s. 178-179.

5 Cahit, *age.*, s. 14-15.

6 Bu rapor, 1913 yılında Osmanlı Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından Ziraat Bankası Müdürü Umumi Muavini İsmail Rıfki ile Ticaret ve Ziraat Nezareti Kalemli Mahsus Müdürü Cemal Bey'in itibarı zirai ve kooperatif şirketleri hakkında inceleme yapmak üzere birlikte çıktıkları iki aylık Romanya, Macaristan, İtalya ve Bulgaristan seyahati sonucunda hazırlanmıştır. *İtibar-ı Zirâ'i ve Kooperatif Şirketleri Hakkında Romanya, Macaristan, İtalya ve Bulgaristan'da İcra Edilen Tedkikât Netâyicî Hâvî Râpordur*, Matba'a-i Osmaniye, Dersaadet 1331, s. 33.

nedeniyle Macarlar zirai ıslah programları arasında zirai eğitim ve tarım endüstrisine büyük bir önem vermişlerdir. Bu çerçevede Macaristan'da bulunan zirai eğitim kurumları Yüksek Zirai Eğitim⁷, Orta Zirai Eğitim⁸, İlk Zirai Tedrisat⁹ ve çeşitli kurslar olmak üzere üçe ayrılmıştır¹⁰. Macaristan'ın ticaret ve ziraat mekteplerinde Türk gençlerinin eğitim görmesine yönelik Macaristan'ın teşvikleri de olmuştur¹¹. Atatürk, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında nüfusunun %90'ı çiftçi olan ve yaptığı savaşıardan yorgun ve bitkin bir durumda çıkan bir topluma, Türk tarımının kalkınması için belli ilkeleri saptamıştı. Böylece tarım politikası da akıl ve ilimden güç alan bir dinamizm içerisinde uygulamaya konulmuştur¹². Bu amaçla tarım ve sanayisi Avrupa'da çok gelişmiş bir düzeyde olan¹³ Macaristan'dan¹⁴ yararlanılmıştır. Macarlar uzun yıllar boyunca tarımın ilerlemesi için bu alanda bir hayli ilmi ve yararlı kurumlar oluşturmuştur. Özellikle tarım alanında, uygulamalı tarla ziraatı ve bahçe kültürleri, arıcılık ve sanayi okulları, örneğine Avrupa'da rastlanmayan tarım müzeleri bu alandaki başarılarının derecesini oluşturmuştur. Bu yüzden Türk tarım politikası uygulamaya başlandığında Macar tarım uzmanlarından da yararlanılmıştır¹⁵. Ayrıca bu dönemde tarımın değişik alanlarında eğitim görmek için Macaristan'a Türk öğrenciler de

- 7 Macaristan'daki Yüksek Zirai Eğitim kurumları hakkında geniş bilgi için bkz. Vecdet Erkun, "Macaristan'da Zirai Tedrisat", *Ziraat Dergisi*, V/57, s. 28-31.
- 8 Macaristan'daki Orta Zirai eğitim kurumları hakkında geniş bilgi için bkz. Vecdet Erkun, "Macaristan'da Zirai Tedrisat", *Ziraat Dergisi*, V/57, s. 31-32.
- 9 Macaristan'daki İlk Zirai Eğitim kurumları hakkında geniş bilgi için bkz. Vecdet Erkun, "Macaristan'da Zirai Tedrisat", *Ziraat Dergisi*, V/58, s. 13-17.
- 10 Vecdet Erkun, "Macaristan'da Zirai Tedrisat", *Ziraat Dergisi*, V/57, s. 28-32.
- 11 "Macaristan Terakkiyat-ı İktisâdiyesi", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, 3/15, 7 Kanunuevvel 1325, s. 237.
- 12 Vecdet Erkun, "Atatürk Döneminde Tarım Politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV/42 (1998), s. 1187.
- 13 Vecdet Erkun, *Budapeşte'den Ankara'ya*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları: 2, Ankara 1999, s. 69.
- 14 Doğru, agm., s. 178. 1894-1897 yılları arasında konsolos olarak Budapeşte'de bulunan Mehmed Asım Bin Cahit'in Macaristan hakkında hazırladığı raporuna göre: Macaristan'da Buğday, arpa, yulaf, mısır gibi tahıllar ve tütün, şekerpancarı gibi sanayi ürünleri yetişmektedir. Özellikle buğdaylarından yapılan özlü olan unları Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Iván Boldizsár, *Yeni Macaristan*, Budapeşte 1943, s. 19. Boldizsár eserinde yabancı devletlerin Macaristan'ı genellikle "par excellence" bir ziraat ülkesi olarak kabul ettiğini belirtir. "1918 Yılında Hazırlanan İngiliz Gizli Belgelerine Göre Macaristan Macarları", s. 42. 1918 yılında Macarlar hakkında hazırlanan İngiliz gizli belgelerinde de Macarların "esas meslekleri ziraat" olarak geçmektedir.
- 15 Melek Çolak, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Türk-Macar Ekonomik İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XX/59'dan ayrı basım, Temmuz 2004, s. 416-417.

gönderilmesi gündeme gelmiştir¹⁶. Bu durum karşısında Macarlar, Türk Dışişleri ve Tarım Bakanlığı ile irtibata geçip böyle bir durumu severek kabul edeceklerini belirtmişlerdir¹⁷. Buna karşılık Türk öğrenciler yetişene kadarki süreçte birçok Macar uzman Türk tarımını geliştirmek amacıyla uzun yıllar Türkiye’de görev yapmıştır.

Tarımın hava şartlarına çok bağımlı olması dolayısıyla Cumhuriyet döneminde yurt genelinde meteoroloji istasyonları kurulması ihtiyacı doğmuştur. Bu amaçla T.C. Hükümeti tarafından, Tarım Bakanlığına bağlı bir meteoroloji servisi kurulması¹⁸, Türk meteorolojisinin düzenlenmesi için¹⁹, Macar Turan Derneğinin tavsiyesi üzerine²⁰ Budapeşte Rasathanesi, şube müdürlerinden²¹, Macar Meteoroloji Cemiyetinin ilk genel sekreteri, Prof. Antal Réthly²² Türkiye’ye davet

16 Erkun, agm., s. 1192; 1922 yılında Macaristan’a ziraat tahsili için gitmek isteyen öğrencilerin teşebbüsü için bkz. BCA, 30.10, 57.381.5, Dosya, 24.07.1922. Macar tarafı da ülkelerine gönderilecek 10-15 Türk gencinin özellikle Trakya ve Anadolu’nun farklı tarım merkezleri olan bölgelerinden seçilen sağlıklı, akıllı ve çok da genç olmayan kişilerin seçilmesinin Macarlar tarafından daha memnuniyet verici olacağını Türk Hükümetine bildirilmesi düşünülmüştür. Bu gençlerin ise Budapeşte gerçekleştirilecek olan Ulusal Hayvancılık ve Tarım fuarına denk gelen bir zamanda gelmeleri de planlanmıştır. MOL, K 79, 47. bağ, 1924-26, 2. başlık, 13 Mart 1926 tarihli ve 512/gazd./1926 tarihli rapor.

17 MOL, K 79, 47. bağ, 1924-26, 2. başlık, 15 Mart 1926 tarihli ve 283/.A./kig sayılı rapor.

18 Nyiri, agm., s. 3.

19 Çolak, age., s. 31; Melek Çolak, “Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Bir Macar Meteorolog: Aksakallı Havabakan Antal Rethly (Macar Kaynaklarına Göre)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5/9 (2009), s. 113-136, s. 113.

20 Çolak, age., s. 30.

21 Atabay, agm., s. 3; Taştekin, agm., s. 1.

22 Macar Meteorolog Antal Réthly, orta öğrenimini Milli Meteoroloji Enstitüsünün temellerinin atıldığı Ferenc Toldy Okulu’nu ve Ticaret Okulu’nu bitirmiştir. 1903-1904 yılları arasında çalıştığı Ogyalla Rasathanesi’nde en farklı gözlem tekniklerini öğrendi; meteorolojik gözlemlerin yanı sıra astronomi, deprem ve jeomanyetüğe ait ölçümleri tamamladı. Buradan merkezi enstitünün klimatoloji bölümüne geçerek, iklim araştırmalarıyla ilgilendi. 20 Nisan 1912’de Kolozsvar’daki Ferenc József Bilim Üniversitesi’nde (Ferenc József Tudományegyetem) doktor unvanını aldı. Aynı yıl “A Földrengesekröl- Különös Tekintettel Alföldre es Kecskemetre” (Depremler Hakkında Aföld’ü ve Kecskemét’i Göz Önünde Bulundurarak) adlı doktora tezi, elli dört sayfa olarak Budapeşte’de yayımlandı. 1914’te I.Dünya Savaşı’nda uzman meteorolog sıfatıyla çok kere askerî bölgede bulundu. 12 Mart 1918’de baş asistanlığa atandı. 1917 yılından itibaren Devlet Bahçecilik Enstitüsü’nde (Allami Kerteszeti Tanintezet), 1920’den itibaren de İktisat Fakültesi’nde (Közgazdaság Tudományi Kar) meteoroloji ve klimatoloji dersleri verdi. 1923’ten itibaren üniversitede hoca olarak görevlendirildi. 20 Kasım 1924’te Macar Meteoroloji Derneğinin (Magyar Meteorologiai Társaság) kurulması için girişimde bulundu. Türkiye araştırmaları ve bunların sonuçlarıyla ilgili çalışmaları şöyledir: Ankara’da Hava’nın Nem Oranı (1927) (A levegő nedvessege Angoraban), İstanbul-Erenköy Hava Durumu ile ilgili Gözlenimler (1930) (İstanbul-Erenköi hőmersekleti megfigyeleseiröl), İstanbul Erenköy Yağış Durumu 1875-1892 Arasında

edildi. 11 Kasım 1925'te Ankara'ya gelen bilim adamı²³, 12 Kasım 1925-30 Ekim 1927 tarihleri arasında Türkiye'de²⁴ uzman idareci olarak görev yaptı²⁵. 12 Kasım 1925'te Etlik'te Ziraat Vekâleti'ne bağlı olarak Rasadat-ı Cevviye (Meteoroloji Enstitüsü) adıyla bir meteoroloji kurumu faaliyete geçti²⁶. Bu müessesenin kurucusu²⁷ ve müdürü olan Réthly, Macar hükümetinin meteoroloji kurumunun ödünç verdiği aygıtlarla²⁸ ilk rasadını gerçekleştirdiği 12 Kasım 1925'ten²⁹ itibaren düzenli olarak³⁰ basınç, sıcaklık, buhar basıncı, havanın nispi nemi, bulutluluk, rüzgâr, meteorolojik olay gözlemlerine başlamış, 20 Kasım'dan sonra da en düşük ve en yüksek sıcaklık ölçümlerini yapmıştır³¹. Réthly, Ankara'daki çalışmalarının sorumluluğunu József Szemian'ın üstlenmesiyle³², meteoroloji istasyonlarının yaygınlaştırılması için Anadolu'da 17 bin kilometre sürecek olan dört geziden oluşan örgütsel çalışmalarına başlamıştır³³. Réthly'nin yurt genelinde kurduğu istasyonlara baktığımızda öncelikle tarımın yoğun yapıldığı Samsun, Kayseri, Adana, Konya, Bursa ve Eskişehir gibi bölgeler öne çıkmaktadır³⁴. Öyle ki hükümetin talebi üzerine Manisa'daki kuru üzüm yetiştiriciliği için de birinci sınıf bir meteoroloji istasyonu kurması bunlardan birisidir³⁵. Görüldüğü üzere Réthly'nin Anadolu yolculukları sırasında kurulan bu istasyonlar, başlangıçtan itibaren meteorolojik unsurların yanı sıra tarımla ilişkisi olan çalışmalardır. Ayrıca Réthly bu gezileri sırasında meteorolojik olaylar dışında bitki örtüsü, su kaynakları ve toprağın yapısı gibi unsurları da gözlemlemiştir.

(1928) (İstanbul Erenköi cspadekvizonyai 1875-1892) Anadolu Türkiye'sinde İki Yıl (1931) (Visszaemlekezeseim Szmirnara), Türkiye ile İlgili İklim ve Sağlık Anıları(1929), (Eahajlati es egeszegügyi visszaemlekezeseim Törökorszagra). Çolak, *age.*, s. 26-29; Nyiri, "Atatürk...", s. 3-4.

23 Çolak, *age.*, s. 33.

24 Taştekin, agm., s. 1; Nyiri, agm., s. 3.

25 Çolak, *age.*, s. 31; Çolak, agm., s. 115.

26 Atabay, agm., s. 4; Çolak, *age.*, s. 39.

27 Atabay, agm., s. 3.

28 Çolak, *age.*, s. 39.

29 Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Müzesi, Belge No. Et-31; Çolak, *age.*, s. 39.

30 Çolak, *age.*, s. 39.

31 Atabay, agm., s. 4.

32 Nyiri, agm., s. 10; Atabay, agm., s. 7; Çolak, *age.*, s. 62.

33 Atabay, agm., s. 7.

34 Çolak, *age.*, s. 84.

35 Réthly, Türkiye'deki iki yıllık görevini tamamlayınca, Türk Hükümeti'nde daha uygun koşullarda ayda 750 İngiliz lirasıyla, 5 yıllık sözleşme teklifi almışsa da, Müdür Lajos Steiner ile Macar Tarım Bakanı'nın isteği ve Macaristan'da yapılacak önemli işleri nedeniyle kabul edememiştir. Çolak, *age.*, s. 77-78, 95.

Atatürk Orman Çiftliği'nin kuruluşunda da Macar uzmanlar çalışmış olup Kabicsar László adında bir Macar, çiçekçilik uzmanı olarak Ankara'ya yerleşmiş ve orada yaşayıp orada ölmüştür³⁶. Türkiye'ye ziraat müzesi tarafından davet edilen Macar Profesör Louis Yerd Ankara Ziraat Mektebinde çalışmıştır³⁷. 1925 yılında tarım alanında Türk-Macar ilişkileri açısından ilginç bir olay yaşanır. Yüz yirmi Macar çiftçi, Anadolu'ya gelip köy kurma isteğinde³⁸ bulunmuştur.

Türk yetkililer zaman zaman tarım ve hayvancılık alanlarında araştırma yapmak amacıyla Macaristan'a gitmiştir. Örneğin, 1926 yılında Ziraat Bakanlığı'nda görevli olan Hakkı Hikmet Bey ve İktisat Okulunda öğretmen olarak görev yapan Ekrem Rüşü Bey ile Avni Bey Macaristan'a giderek Macar iktisat okullarında gözlemlerde bulunmuşlar; bunun yanında makine, tarım ve konserve sanayileri hakkında araştırmalar yapmışlardır³⁹. 1934 yılı sonlarında Peşte Tütün Rejisiyle temas kurmak üzere Türköfisi Baş müşavirlerinden Ali Muhtar gönderilmiştir⁴⁰. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de dokuma fabrikalarının ihtiyacı olan merinos yapağının ülke içinde üretimini sağlamak amacıyla yurt genelinde haralar kurulmuştu. Özellikle merinos koyunlarının merkezi olan Bursa'daki Karacabey Harası'nın mera ve çayırlarını düzenlemek ve ıslah etmek amacıyla Macaristan'ın en iyi mera ve çayır uzmanı olan Macar Yeşil Kır Birliği'nin ikinci başkanı ve Müdürü, Keszthely Yüksek Ziraat Okulu (Mezőgazdasági Akademia) profesörlerinden Kolbai Károly ile yardımcısı Döry Layos'un 1935 yılında Türkiye'ye getirilmesi kararlaştırılmıştır⁴¹.

36 Erkun, *age.*, s. 40-41. 9 Aralık 1937 tarihinde üç Macar montörün Atatürk Orman Çiftliği ısıtma vasıtalarının montajında çalıştırılmasına izin verilmiştir. BCA, 30.18.1.2, 80.100.8, 9.12.1937.

37 Profesör Louis 19 Mayıs 1925 tarihinde Macaristan elçiliği aracılığıyla Türk Maarif Vekili ile görüşme talebinde bulunmuştur. BCA, 180.9, 29.157.4, 19.05.1341.

38 Ancak bu Macar köylülerin istekleri Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde yabancı uyrukluların köy kuramayacaklarının belirlenmesi dolayısıyla reddedilmiştir. BCA, 30.18.1.1, 14.43.14, Dosya No. 97-84, S. 2202, 12.07.1925.

39 MOL (Magyar Országos Levéltár/Macar Milli Arşivi), K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık 6 Şubat 1926 tarih 42/A.kıg/1926 sayılı rapor.

40 BCA, 30.18.1.2, 48.72.4, 23.10.1934.

41 Macar Ziraat Mühendisi olan Kolbai Károly, Macaristan Ziraat Bilimleri Üniversitesi'nin Keszthely'deki Ziraat bölümünde bitki yetiştirme bölümünde ve Gödöllő'deki Ziraat Bilimleri Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. Eylül 1953-Aralık 1954 yılları arasında Macar Tarım Bakanlığı'nda Bilimsel Tarım Uzmanı olarak görev almıştır. Károly'nin çalışma alanı olan çayır ve mera yönetimi, gübre idaresi, yonca yetiştiriciliği, tohum üretimi, çim ekimi ve mısır üretimi konularında yazmış olduğu raporları büyük önem taşımaktadır. Károly'nin yazmış olduğu bazı eserleri şunlardır: "Ovaların Yemlenme İhtiyacının Keşfedilmesi (Decrecen-1926), Toprağı Doğru İşleme (Budapest-1941), Gödöllő'deki Çift Hatlı Mısır Yetiştiriciliği (Budapest-1957),

1937 yılında Fethi Vecdet Erkun, Budapeşte Macar Kraliyeti József Nador Teknik Üniversitesi Tarım Fakültesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti adına burslu öğrenci olarak gönderilmiştir⁴². Yem bitkileri, çayır-mera alanında Türkiye’de tek uzman olan Fethi Vecdet Erkun, Türkiye’ye döndükten sonra Prof. Dr. Ömer Tarman ile beraber Amerikan yardımıyla başlattıkları, özellikle yem bitkileri ve mera ıslah çalışmalarında, köy orta malı meralarının ıslahında, Macarların Yeşil Kır “*Zöld Mező*” teşkilatının köy meraları ıslahı çalışmalarından yararlanmışır⁴³. 1938 yazında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünden derece ile mezun olan dokuz öğrenci Rektör Süreyya Aygün’ün başkanlığında, Debrecen’de açılacak kurslara katılmak üzere gönderilmiştir⁴⁴. Ayrıca bu yıl Budapeşte Gödöllő çiftliğinde açılan arıcılık kursuna Türkiye’den ziraat öğretmenlerinden oluşan iki grup gönderilmiştir. Macaristan’da yapılacak eğitim ve teknik gezilerin ardından Türkiye’ye dönülmesinin ardından Edirne’de açılacak olan ikinci arıcılık kongresinde raporları ve bilgileri ile katkıda bulunacaklardır⁴⁵.

Türkiye’de şeker sanayinin kurulmasında başta Macar uzmanlar olmak üzere Macaristan’da eğitim gören Türk uzmanların önemli katkısı olmuştur. Osmanlı döneminde başarısız olan şeker fabrikası kurulması girişimi 1926 yılında Cumhuriyetle birlikte sonuçlanmışır⁴⁶. Cumhuriyet’in ilanının ardından çıkarılan, 5 Nisan 1925 tarih ve 601 sayılı “*Şeker fabrikalarına bahş olunan imtiyâzât ve mu’afiyet*” hakkındaki kanunun getirdiği imkânlar sonucunda Türkiye’nin

Bitki Yetiştiriciliğimizdeki Yoğunluğun Arttırılmasında Mısırın Rolü (Budapest-1959)”. Üj Magyar Életrajzi Lexikon-III, H-K, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2002, s. 1020; BCA, 30.18.1.2, 52.19.15, Dosya No. 243/190, 10.03.1935; BCA, 30.18.1.2, 52.19.15, S. 2/2178, Dosya No. 243-190, 14.03.1935. Karacabey Merinos yetiştirme çiftliği mer’alarının ıslahı işlerine bakmak üzere Macaristan’dan getirilmesi gerekli olan Kesthely Ziraat Mektebi Profesörü Kolbay Károly’a biri 1935 yaz mevsiminde, diğeri sonbaharda olmak üzere Türkiye’ye iki defa gidip gelmesi masrafı için altışar yüz liradan 1200 lira yol parası ve her iki gelişinde en çok 15 gün sürecek olan seyahat ve ikameti içinde otuzar lira gündelik verilmesi İcra Vekilleri Heyetince 4.07.1935 tarihinde kabul edilmiştir. (BCA, 30.18.1.2, 57.61.8, S. 2-3012, Dosya No. 243-24, 04.07.1935.

42 Erkun, *age.*, s. 113.

43 Erkun, *age.*, s. 417-418.

44 BCA, 30.18.1.2, 84.79.9, 06.09.1938; BCA, 30.18.1.2, 77.69.1, 27.07.1937. Macaristan’a giden dokuz öğrenci arasında İsmail Şener, Eyüp Hızalan, Sabahatün Özbek ve Zihni Ereñçin bulunmakta idi. Erkun, Budapeşte’den Ankara’ya, s. 44.

45 BCA, 30.10, 200.363.14, Dosya No. 238/30, S. 4512, 25.06.1938.

46 Turan Veldet, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı No. 48, Ankara 1958, s. XI, 54; Osmanlı’dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri, T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Ankara 2004, s. 13.

ilk şeker fabrikaları olan Uşak, Alpullu, Eskişehir ve Turhal şeker fabrikaları kurulmuştur⁴⁷. Ancak Türk şeker sanayinin tesisi döneminde özellikle teknolojik ve kimyasal işlemleri ne yönlendirebilecek ne de izleyebilecek ülke içi iş gücü yoktu. Öyle ki şeker sanayini yönlendirebilecek, çalışanları denetleyebilecek yeterli sayıda mühendis ve teknisyen bulunmadığı gibi, kısa sürede yetişmesi de mümkün değildi. Bu nedenle Uşak ve Alpullu Şeker Fabrikalarını kuran batılı ve yabancı firmaların, ülkelerinden getirdikleri mühendis, teknisyen ve kalifiye işçilerden geçici bir süre yararlanma zorunluluğu kendiliğinden doğmuştur⁴⁸. Türk şeker sanayi, kuruluşunun ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarım politikasının değişmez temel taşlarından biri olmuştur. Bu nedenle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra şeker sanayisi gelişmiş⁴⁹ olan Macaristan'dan bir süre şeker ithal edilmiştir⁵⁰. Ardından şeker sanayide çalışmak üzere birçok Macar uzman getirilmiş ve Macaristan'a öğrenci gönderilmiştir. Bundan dolayı Türkiye'de ilk örneklerini gördüğümüz şeker pancarı ziraatı ve fabrikaları, Macaristan'daki örneklerine göre kurulmuştur⁵¹. Türkiye'nin ilk şekerini üreten Alpullu Şeker Fabrikasında⁵² başta Macaristan'da eğitim almış olan Türk uzmanlar göreve başlamıştır⁵³. Bu nedenle bu fabrikada üretilen şekerin kalitesi Macar toz şekeri ile aynı düzeyde idi⁵⁴. Alpullu Şeker Fabrikası'nın ilk müdürlüğünü "Gutherz" adlı bir Macar yapmıştır. Gutherz daha sonra İktisat Vekâletinde Şeker İşleri Şubesine getirilmiştir⁵⁵. Alpullu'da çalışan bir diğer Macar uzman Aladar Von Solymossi

47 Veldet, *age.*, s. XII; Resmi Gazete, 14 Nisan 1341, No. 92, Yıl: 3, s. 62-63.

48 Özel, *age.*, s. 36.

49 Nazım Taygun, *Türkşeker'in Öyküsü*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayın No. 217, Ankara 1993, s. 75.

50 Veldet, *age.*, s. 274.

51 Erkun, *agm.*, s. 1192.

52 Veldet, *age.*, s. 241; Salih Özel, Türkiye Şeker Sanayi Dünyü Bugünü Yarımı, Pankobirlik Yayınları No. 16, Ankara 2007, s. 26.

53 Veldet, *age.*, s. 275-276. Alpullu Şeker Fabrikası, Uşak Şeker Fabrikasına kıyasla çok daha bilgili elemanlara ve maddi olanaklara sahipti. Bu durumu Afif Gediz şöyle anlatır: "... Alpullu fabrikasında yurt hizmetine girenler tahsillerini Macaristan'da yapmış arkadaşlardı..." Nazım Taygun, *age.*, s. 99.

54 Veldet, *age.*, s. 246.

55 Macar Uzman Gutherz, Alpullu Şeker Fabrikasının hatıra defterine şunları yazmıştır: "Alpullu'da geçirdiğim 10 kampanyayı, daima tam bir hoşnutlukla yadedeceğim. Burada, memleketi ve insanları sevmeyi ve takdir etmeyi öğrendim. 1926 yılında kuruluşundan beri inkişafına şahit oldum bu fabrikaya bütün kalbimle bağlandım. Bu sebepten, bir Macar vatandaşı olarak, en samimi temennim Alpullu Şeker Fabrikasının daima büyük muvaffakiyetler kazanması, asil Türk milletine ve Türkiye Cumhuriyeti'ne şan ve şerefle daima hizmet etmesidir. Alpullu Fabrikası'nın

ise burada ilk işletme müdürü olarak görev almıştır. Ayrıca Türkiye'deki pancar ziraatı için Macaristan'dan amele getirilmiş⁵⁶. Bu nedendir ki Eskişehir ve Uşak şeker fabrikalarının bitki yetiştirme, ekim nöbeti, hayvancılık alanlarındaki uygulamalarını tamamen Macar tarım tekniğine göre gerçekleştirilmiştir⁵⁷. 1925 yılında kurulan İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi'nin şeker fabrikalarında da gerek Macaristan'da eğitim görmüş olan Türk uzmanlar gerekse Macar uzmanlar görev almıştır. Ayrıca Macar Uzman Langer'de bu şeker fabrikalarında görev almıştır.⁵⁸

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye'ye gelen Macar uzman (bahçıvanlık) Prof. İmre Ormos⁵⁹ ve János Máthé, yeni imar edilen başkent Ankara'yı ağaçlandırıp, parklar yaparak, tanınmış Macar uzmanlardandır. János Máthé, Ankara ile ilgili anılarında yaptığı çalışmalar konusunda şu bilgileri vermiştir: "...

1926 senesinden bugüne kadar inkişafım adım adım takip ettim. Türk işçisinin kabiliyetine ve yaratıcılığına hayran oldum. Alpullu'dan ayrılırken Türk Ulusuna karşı beslediğim yüksek duygular bende ebediyen baki kalacaktır. Mühendis Gutherz Herman Fabrika Fen Müdürü ve Macaristan Selyp Şeker Fabrikasının Eski Müdürü Alpullu / 13.XI.1935 Veldet, *age.*, s. 276, 347-348.

56 Veldet, *age.*, s. 277, 387-388.

57 Erkun, *age.*, s. 40-41.

58 Vasfi Arner'de anılarda bu konu hakkında şöyle demektedir: "Bulgaristan'dan birkaç mütehasıs getirmek zarureti hâsil oldu. İşin acı tarafı budur. Çok şükür ki bir mevsim bile kullanılmayan bu agronomların yerine Macaristan'da tahsil görmüş ziraatçılarımız, Alpullu ve beş altı bölgeye ayrılan zirai teşkilatın başlarına geçerek halkı pancar ziraatına teşvike başladılar." Veldet, *age.*, s. 310-312, 324, 329.

59 İmre Ormos, 1926 yılında Budapeşte'deki Bahçıvanlık Eğitim Kurumunda Ağaç Budama Sanatı alanından diploma almıştır. 1926-1929 yıllarında Unghváry László Fidancılık okulunda Bahçe Tasarımcısı ve sonrasında yönetici olarak görev yapmıştır. 1927-1929 yılları arasında Türkiye'de görev yapmıştır. 1929 yılında tekrar ülkesine dönmüş ve aynı yıl Budapeşte'deki Fidancılık Okulu bürosunun yöneticisi olarak görev yapmıştır. 1932-68 yılları arasında Bahçıvanlık Eğitim Kurumu, 1939'dan sonra Bahçıvanlık Akademisi, 1943'ten sonra Bahçıvanlık ve Bağcılık Yüksek Okulunda, 1946-1953 yıllarında Macaristan Ziraat Bilimler Üniversitesinde bahçe ve üzüm ekonomisi fakültesinin bahçe yönetimi bölümünün yöneticisi ve aynı zamanda dekan ve rektör olarak da çeşitli görevlerde bulunmuştur. Ormos, Bahçıvanlık ve Bahçe Yönetimi alanlarında Macaristan'da çok önemli çalışmalara imza atmıştır. Onun araştırmaları ve bulguları, Macaristan'da ulaşılmış olan yüksek seviyeye gelmesinde en önemli etkenlerden birini oluşturmaktadır. Çalışmış olduğu dönem boyunca yaklaşık olarak 300 kadar bahçe planlamış ve bunların arasında Buda Kalesi Sarayı'nın bahçesi, Nagytétényi'deki gül sergisi ve Keszthely'deki liman parkı da bulunmaktadır. Ormos, 26 Şubat 1979'da ölmüştür. Ormos'un bazı eserleri şunlardır: Ev bahçelerinin Düzenlenmesi (Budapest-1941), Bahçe Yönetimi Tarihi ve Uygulamaları (Budapest-1955), Yerleşim Yerlerindeki Yeşil Alanların Meydana Getirilmesindeki Bilimsel Meseleler (MTA-1957), Peyzaj ve Park Yapımı (Budapest-1963). Új Magyar Életrajzi Lexikon, IV., L-Ö, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2002, s. 1171-1172.

Bunun dışında tecrübelerime dayanarak toprağı kaplayan bitki örtüsünden onun özelliklerini çıkarabildim. Anadolu'nun başkenti Ankara'nın iklimi karakteristik olarak aşırı karasal. Yaz sıcak ve kurak, kış ise çok soğuk. Yağmur ender, fakat kar yağışı bol. Yeni Ankara'nın mühendisleri şehrin daha ana yollarını büyük, geniş bulvarlarını planladılar. Artık inşaatların çoğu bölümünün bittiğı yerlerde, en başta bunların ağaçlandırılmasını planladım. Kuraklığa, soğuğa dayanan gölge veren ağaçlar arasına başka başka dönemlerde çiçek açan süs bitkisi –gül- ve çok yıllık grupları tasavvur ettim. Bitkilerin seçimi sert tartışmayı canlandırdı. Çünkü daha güney yörelerinden gelen politikacılar, memurlar, askerler hatta Paşa'nın kendisi de servi, zakkum, okalıptus ve diğer dona karşı hassas bitkileri istediler yollara, parklara. Ben daha çabuk etkilenen bitkilerin dikimine karşı çıktım. Çünkü önceki ağaçlandırmalarda ne çeşit ağaç ve bitki türlerinin beklentilere cevap vermediğini gözlemlemiştim.”

Máthé'nin önerilen birçok bitkinin ekimine karşı çıkması, Atatürk'ün onun mesleki bilgisine hayran kalmasına neden olmuştu. Máthé, Ankara'nın ihtiyacı olan yeşilliğı sağlamak için su kıtlığının çözümlenmesi olduğunu tesbit etmiş ve bu konudaki çözüm yolunu anılarında şöyle anlatmaktadır⁶⁰:

“Çevreyi dolaştığımız zaman, tepelerden doğan menba sularından çayları, kısa akıntıdan sonra, kolay bir şekilde çözülen gevşek, kireçli toprağın emdiğini gözlemledim. Ankara'nın su ihtiyacını karşılayan iki büyük su deposu inşa edilinceye kadar, bu bazı bölümleri toprak altında akan çayların suyunu kolay ve ucuz bir şekilde toplamanın nasıl mümkün olabileceğini düşündüm. Bunun için önce suyu yutan toprağı yakın tepelerden yoğun killi toprak katmanını taşımamız, yön değiştirmemiz ve toprağı sıkıştırmamız, sonra ise tepede üretilen taşlardan su barajını dolduran vadiyi inşa etmemiz gerekiyordu. Tavsiyemi tuttular ve sıradan su depolarının inşasına başladılar.”

Görüldüğü üzere Cumhuriyet döneminde tarımın geliştirilmesi amacıyla özellikle Macar tarım uzmanlarından yararlanılmıştır. Örnek olarak Meteoroloji Teşkilatı'nı kuran Antal Réthly, Çayır, mera ve yem bitkileri alanında Kolbai Karoly ve Zirai Jeoloji alanında Lajos Loczy, Mihaly Bordos ile Jozef Fuzsek Türkiye Zirai Donatım Kurumuna bağlı Ziraat Atölyeleri Fabrikasında çalışarak Türk tarımının gelişmesine yardımcı olmuşlardır⁶¹.

60 Melek Çolak, “Atatürk'ün Macar Bahçivanı János Máthé'nin Anılarında Ankara”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/7 (2008), s. 186-187.

61 Erkun, agm., s. 1192; BCA, 30.18.1.2, 110.20.20, S. 3/3911, 18.03.1946.

Tablo 1: Tarım Alanında Türkiye’de Çalışan Bazı Macar Uzmanlar

İsim	Meslek	Çalıştığı Kurum	Kararname Tarihi
Manester Victor ⁶²	Mühendis	Bayındırlık Bakanlığı Su Keşif Heyetinde	1925
Victor Ferenc ⁶³	Kondüktör	Devlet Su İşleri	1925
Georg Tittes ⁶⁴	İnşaat Mühendis	Nafia Vekaleti Su Keşif Heyeti	1926
Lâdislas Ervin Denes ⁶⁵	Müdür Muavini	Tütün Ticareti İstanbul Fransız Anonim Şirketi	1930
M. Yenoş ⁶⁶	Uzman	Çatalca Un Fabrikası makinelerinin Tamiri	1932
Prof. Kolbay Karoly ⁶⁷	Profesör	Karacabey Harasında kurulacak Merinos Çiftliği mera ve çayır ıslahı	1935
Döry Lajos ⁶⁸	Uzman	Karacabey Harasında kurulacak Merinos Çiftliği mera ve çayır ıslahında daimi çalıştırılması	1935
Rişko ⁶⁹	Muallim	Konya Mıntaka San’at Mektebi Ağaç İşleri Atölyesi Mütihassıs Muallimliği	1935

62 Macar Kralı Jozsef Mühendis Mektebi mühendislik şubesinden mezundur. (BCA, 230.0.0.0, 150.58.7, Dosya No. M115, 20.4.1925; BCA, 30.11.1.0, 14.25.9, S. 6/2824, 8.06.1925.)

63 BCA, 30.11.1.0, 16.35.17, S. 6/3695, 4.08.1925.

64 Macaristan Mühendis Mektebi mezunudur. Nafia Vekâletinden 11.03.1929 tarih ve “61” nolu inşaat mühendisi ruhsatı almıştır. (BCA, 230.0.0.0, 74.35.18, Dosya No. 34R221, 20.3.1926; Resmi Gazete, 17 Nisan 1929, S. 1170, s. 6952.)

65 Macar vatandaşı olan Denes 1901 yılında Budapeşte’de doğmuştur. Budapeşte Ticaret Akademisinde eğitim gören Denes, 1924 yılında Türkiye’de çalışmaya başlamıştır. Tabacus Tütün Ticareti Anonim Şirketi Türkiye şubesi tasfiye memuru ve Tütün Ticareti Fransız Anonim Şirketi Türkiye Şube Müdür yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, Cilt: III, Hamit Matbaası, İstanbul 1930-1932, s. 638-639.

66 M. Yenoş, Çatalca ikinci yasak bölge içindeki un fabrikasının makinelerini tamir için getirtilmiştir. (BCA, 30.18.1.2, 25.10.1, S. 12264, Dosya No. 69-64, 14.02.1932.)

67 BCA, 30.18.1.2, 52.19.15, S. 2/2178, Dosya No. 243-190, 14.03.1935. Karacabey Merinos yetiştirme çiftliği meralarının ıslahı işlerine bakmak üzere Macaristan’dan getirilmesi gerekli olan Kesthely Ziraat Mektebi Profesörü Kolbay Karoly’a biri 1935 yaz mevsiminde, diğeri sonbaharda olmak üzere Türkiye’ye iki defa gidip gelmesi masrafı için altışar yüz liradan 1200 lira yol parası ve her iki gelişinde en çok 15 gün sürecek olan seyahat ve ikameti içinde otuzar lira gündelik verilmesi İcra Vekilleri Heyetince 4.07.1935 tarihinde kabul edilmiştir. (BCA, 30.18.1.2, 57.61.8, S. 2-3012, Dosya No. 243-24, 4.07.1935).

68 BCA, 30.18.1.2, 52.19.15, S. 2/2178, Dosya No. 243-190, 14.03.1935.

69 BCA, 30.18.1.2, 51.4.6, S. 2/1869, Dosya No. 242-161, 19.01.1935.

Gergor oğlu Jozef (Turan) ⁷⁰	Makinist	Bursa Uludađ Kereste Fabrikası	1935
Farkas Gyula ⁷¹	-	Nafia Vekilliđi Su İşleri Umum Müdürlüğü	1937
Varga Pal ⁷²	Yollar, Demiryolları, köprüler yüksek mühendisi	Nafia Vekilliđi Su İşleri Umum Müdürlüğü	1937
György ⁷³	Mühendis	Devlet Su İşleri	1937
Nagy Yanoş ⁷⁴	Mühendis	Devlet Su İşleri	1937
Parizsi ⁷⁵	Montör	İğdır Barajı	1938
Madaraki ⁷⁶	Montör	İğdır Barajı	1938
Biro ⁷⁷	İnşaat Mühendisi	Orman Umum Müdürlüğü	1939
Mihael Hirsch ⁷⁸	Malt Ustası	Ankara Bira Fabrikası (Atatürk Orman Çiftliği)	1939

70 Macar vatandaşı olup 1896 Avusturya (Budafa) doğumlu Gergor oğlu Jozef (Turan) ile karısı 1905 doğumlu Radu kızı Elizabet (Fethiye) nin Türkiye’de 5 yıl oturma süresini doldurdıklarından 1312 sayılı kanun 5 inci maddesine göre İcra Vekilleri Heyetince 20.04.1935 tarihinde Türk vatandaşlığına geçmeleri kabul edilmiştir. (BCA, 30.18.1.2,53.29.2 S. 2/2366, 20.04.1935; Resmi Gazete, 19 Mayıs 1935, S. 3006, s. 5185.)

71 BCA, 30.18.1.2, 79.86.16, S. 2/7527, Dosya No. 243-290, 15.10.1937.

72 BCA, 30.18.1.2, 79.86.16, S. 2/7527, Dosya No. 243-290, 15.10.1937. Varga Pal, Nafia Vekaletinden 28.09.1937 tarih ve “374” nolu yollar, demiryolları, köprüler yüksek mühendisliği ruhsatı alır. Resmi Gazete, 24 Mart 1938, S. 3864, s. 9537.

73 BCA, 30.18.1.2, 74.36.13, S. 2/6520, Dosya No. 243-264, 05.05.1937.

74 BCA, 30.18.1.2, 74.36.13, S. 2/6520, Dosya No. 243-264, 05.05.1937.

75 İş gereği Montör Parizsinin Kars Müstahkem mevkisinin ikinci yasak bölgesine de girmesine izin verilmiştir. (BCA, 30.18.1.2, 84.90.6, S. 2/9751, 11.10.1938.)

76 İş gereği Montör Madaraki Kars Müstahkem mevkisinin ikinci yasak bölgesine de girmesine izin verilmiştir. (BCA, 30.18.1.2, 84.90.6, S. 2/9751, 11.10.1938.)

77 İnşaat Mühendisi Biro Orman Umum Müdürlüğü bağlı Devlet Orman İşletmesi Revir Amirliklerinde yapılacak yol ve dar dekovil hattı güzergahının istikşaf ve tesbiti ile revirlerde yapılacak bina planlarının tanzimi ve inşaatın kontrolü işlerinde çalışmıştır. (BCA, 30.18.1.2, 87.50.1, S. 2/11133, Dosya No. 243-407, 31.05.1939.)

78 1879 doğumlu Mihael Hirsch’in 117,34 Lira ücretle 31.12.1940 tarihine kadar bir yıl daha çalıştırılmasına izin verilmiştir.(BCA, 30.18.1.2, 89.120.20, S. 2/12560, 23.12.1939.) BCA, 30.18.1.2, 86.29.19, S. 2/10725, Dosya No. 243-395, 9.04.1939. 1879 doğumlu Hirsch’in 31.12.1941 tarihine kadar çalışmasına izin vermiştir.(BCA, 30.18.1.2, 93.124.4, S.2/15029, Dosya No. 243, 13.01.1941.) Sözleşmesi 19 Şubat 1942 tarihinde bir yıl uzatılmıştır. (BCA, 30.18.1.2, 97.119.14, S. 2/17367, 19.02.1942.) 180 lira ücretle 1.01.1943 tarihinden itibaren bir yıl daha sözleşmesi uzatılmıştır. (BCA, 30.18.1.2, 100.104.18, S. 2/19187, 16.12.1942.) Çalışmasının 31.12.1944 tarihine kadar uzatılması. (BCA, 30.18.1.2, 104.5.5, S. 3/185, 25.12.1943.)

Jozef Gyorgi ⁷⁹	Makinist	Ankara Bira Fabrikası	1939
Mihal oğlu Geork (Tarık Uzman) ⁸⁰	Ustabaşı	İzmir Belediye Un Fabrikası	1939
Mihaly Bordoş ⁸¹	-	Devlet Ziraat İşletmeleri Ziraat Aletleri Fabrikası	1944
Jozef Fuszek ⁸²	-	Devlet Ziraat İşletmeleri Ziraat Aletleri Fabrikası	1944
Wagh Bertalan ⁸³	Uzman Usta	Zirai Kombinalar Dairesi Devlet Çiftlikleri Yapı İşleri	1945
Beylo Szabo ⁸⁴	Mühendis	Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü (Rize Çay Fabrikası)	1945
J.G. Prokurist ⁸⁵	Uzman	Ankara Ziraat Aletleri Fabrikası	1947
Solymossey Aladar ⁸⁶	Uzman	Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Ortaklığı (Alpullu)	1947

Yukarıdaki tabloda da anlaşıldığı üzere Macar uzmanlar Türkiye’de başta çeşitli bakanlıklar, Devlet Su İşleri Kurumu, Devlet Ziraat İşletmeleri Ziraat Aletleri Fabrikası, Şeker Fabrikaları ve diğer birçok farklı kurumda tarımın geliştirilmesi için çalışmışlardır.

Hayvancılık Alanında Çalışan Macar Uzmanlar (1923-1938)

Milli Mücadele’nin ilk yıllarından itibaren Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri bir taraftan ülke hayvancılığında büyük kayıplara neden olan bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla mücadele ederken, diğer taraftan hayvancılığı geliştirmek için ıslah ve çoğaltma çalışmalarını da sürdürmüştür. Milli Mücadele devam ederken

79 Jozef Gyorgi’nin Ankara Bira Fabrikasında 31.12.1939 tarihine kadar 200 Lira ücretle bir yıl daha çalıştırılması kararlaştırılmıştır.(BCA, 30.18.1.2, 89.120.20, S. 2/12560, 23.12.1939.) 1902 doğumlu makinist Jozef Gyorgi 31.03.1941 tarihine kadar çalışmasına izin verilmiştir.(BCA, 30.18.1.2, 93.124.4, S.2/15029, Dosya No. 243, 13.01.1941.)

80 1900 doğumlu Katolik Mihal oğlu Geork (Tarık Uzman) ile karısı 1891 doğumlu Aranko Çıkas (Aytın Uzman)’ın Türk vatandaşlığına alınması. (BCA, 30.18.1.2, 86.23.5, S. 2/10591, Dosya No. 1-940, 14.03.1939; Resmi Gazete, 3 Nisan 1939, S. 4173.)

81 BCA, 30..18.1.2, 98.34..18, S. 177912, 25/4/1942; 30.18.1.2, 108.42.3, S. 3/2810, Dosya No. 2771, 2.07.1945.

82 BCA, 30..18.1.2, 98.34..18, S. 177912, 25/4/1942; BCA, 30.18.1.2, 108.42.3, S. 3/2810, Dosya No. 2771, 2.07.1945; Sözleşmesi uzatılmıştır. BCA, 30.18.1.2, 110.20.20, S. 3/3911, 18.03.1946.

83 İki yıl çalışma izni verilmiştir. BCA, 30.18.1.2, 109.66.14, S. 3/3301, Dosya No. 27219, 12.11.1945.

84 BCA, 30..18.1.2, 109.66..15, Dosya No. 27216, S. 33023, 12.11.1945.

85 BCA, 30..18.1.2, 115.70..12, Dosya No. 27, S. 3/6573, 13.11.1947.

86 BCA, 30.18.1.2, 112.91.13, S. 3/5312, Dosya No. 27-34, 30.01.1947.

uygulamaya başlanan teşvik politikaları İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen hayvancılığın korunması ve geliştirilmesine yönelik kararların ardından artarak ve kapsamı genişletilerek sürdürülmüştür. Cumhuriyet hükümetleri teşvik politikaları kapsamında savaş yıllarında çiftçiyi ve koyun sahiplerini korumak amacıyla mevaşi (koyun, keçi, inek, öküz) ihracatı serbest bırakılmış, 3 Mayıs 1922 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla da ithal edilen hayvanlardan gümrük vergisi alınması uygulaması kaldırılmıştır. 20 Mart 1923 tarihinde uygulamaya konan “*İslah-ı Hayvanat Kanunu*”nda teşvik uygulamaları için düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde hayvan ıslah ve çoğaltımıyla ilgili çalışmaların yurt genelinde yaygınlaştırılması için birçok bölgede yoğun faaliyete girilmiştir. Karacabey Çiftliği'nin devir işlemleri sürerken 1924 yılında Eskişehir Çifteler ve Sivas Uzunyayla'da birer aygır deposu, 1928 yılında Malatya'da Sultansuyu Harası, 1931 yılında Ceyhan Çukurova Harası, 1934 yılında Çifteler ve Konya Haraları kurulmuş, Trakya İnanlı, Diyarbakır, Konya, Mercimek, Arga, Ilıca aygır depoları bunları izlemiştir⁸⁷.

XIX. yüzyılda Macaristan'da hayvancılık gelişmiş ve modern yöntemlerle yapılmakta idi. Macaristan'da devlet denetimine alınmış olan hayvancılık sektöründe veteriner kontrolündeki büyük baş hayvan ve at üretim çiftlikleri bütün ülkeye hizmet vermekte idi. Bu şekilde üretilen Arap atları, “*Babulana Harasında*”, İngiliz atları “*Ksenberg Harasında*”, yük taşımak için kullanılan atlar ise, “*Merne Vehrek Harasında*” üretiliyordu. Macaristan'ın çok geniş çayır ve meralara sahip olması sığır yetiştiriciliğinin de yaygınlaşmasını sağlamıştır⁸⁸. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından Macaristan'ın hayvancılık alanında ileri bir ülke olmasından dolayı Türkiye'den hayvancılık alanında incelemelerde bulunmak ve eğitim almak üzere birçok öğrenci ve uzman Macaristan'a gönderilmiştir. Ayrıca bu kişilerin yetişecekleri süreçte ise Türkiye'de hayvancılığın gelişmesi için Macaristan'dan uzman getirtilmiştir.

Bu bağlamda Karacabey Harası Müdürü Şefik ve Laboratuvar Baytarı İsmail Hakkı Macaristan'a gönderilmiş⁸⁹ ve Türkiye'deki haraların kurulması için Macar uzmanlardan yararlanılmıştır. Bu alanda Karacabey Harasının binicilik okulunda, binici yetiştirmek üzer Macar uzman Ştark⁹⁰, Atçılık şubesinin düzenlenmesi ve modernleşmesi için Macar uzman Csaky⁹¹, ziraat uzmanı olarak Nadaskai

87 Temel, agm., s. 222, 224.

88 Halime Doğru, “Macarlar ve Macaristan'a Dair Bir Lâyiha”, s. 178; “1918 Yılında Hazırlanan İngiliz Gizli Belgelerine Göre Macaristan Macarları”, *İsevi*, Yıl: 4, S. 37, Ocak 1997, s. 42-43.

89 BCA, 30.18.01.02, 43.16.14, Dosya No. 238-151, S. 3302, 22.03.1934.

90 BCA, 30.18.1.2, 38.52.5, Dosya No. 243-139, S. 15134, 17.10.1933.

91 BCA, 30.18.1.1, 27.81.20, Dosya No. 243-20, S. 6205, 19.02.1928.

Istvan⁹², atçılık, mera ve çayır ıslahı işinde Macar uzman Yoji ve Pap⁹³, inekhane ve binicilik kısımlarında Macar uzman Ismendiyanos ve Parragh Endre⁹⁴, haranın binicilik okulunda antrenör olarak Macar uzman Çippeg⁹⁵, Sultansuyu harasında ise Macar uzman Popin⁹⁶ ve Pap Karolin⁹⁷'den ve bu alanda tanınmış Macar uzman olan Peşte Veteriner Yüksekokulu Zootekni Profesörü ve Rektörü Wellman Türkiye'ye çağırılmıştır⁹⁸.

Ayrıca bu haraların ihtiyacı olan kısırak, damızlık 25 aygır ile 25 katır, Budapeşte'ye gönderilen ziraat heyeti tarafından 1924 yılında Macaristan'dan satın alması kararlaştırılmıştır⁹⁹. Yine bu yıl Trakya ve Batı Anadolu çiftçilerine dağıtılmak üzere ve bir kısmı da Karacabey Harası için Macaristan'dan damızlık boğa ve manda satın alınması kararlaştırılmış ve bunun için 93000 lira para ayrılmıştır¹⁰⁰. Karacabey harasındaki süthanenin genişletilmesi ve modernizasyonu için 63 parçadan oluşan sütçülük alet ve edevatı 13.238 lira ödenerek Macaristan'dan satın alınmıştır¹⁰¹. Bu dönemde Hayvancılık alanında Türkiye'den ileri olan Macaristan'daki bilimsel gelişmeleri içeren bulaşıcı hayvan hastalıkları ile ilgili aylık Macar bültenleri¹⁰² takip edilmiş ve Beynelmilel Ulûm-u Hayatiye İttihadi'nin himayesi altında 4-9 Eylül 1927 tarihleri arasında Peşte'de toplanacak olan 10. Uluslararası Hayvanat Kongresi'ne Baytar Mekteb-i Âlî'si Hayvanat ve Parazitoloji Müdürü Profesör İsmail Hakkı'nın katılımı sağlanmıştır¹⁰³.

1930'lu yıllarda da çiftlik, hara, inekhane ve damızlık depolarıyla ilgili olarak önemli kararlar alınmış, hayvancılığı geliştirmeye yönelik çalışmalara hız kazandırılmıştır.

92 BCA, 30.18.1.2, 40.73.13, Dosya No. 243-147, S. 15134, 17.10.1933.

93 BCA, 30.18.1.2, 44.26.1, S. 5212, 29.04.1934; BCA, 30.18.1.2, 69.89.11, Dosya No. 243-247, S. 55942, 19.11.1936.

94 BCA, 30.18.1.2, 46.49.12, Dosya No. 243-165, S. 9922, 10.07.1934.

95 BCA, 30.18.1.2, 68.78.9, Dosya No. 243-240, S. 53712, 26.09.1936.

96 BCA, 30.18.1.2, 67.64.14, Dosya No. 243-235, S. 50902, 28.07.1936.

97 BCA, 30.18.1.2, 77.64.11, S. 70802, 06.07.1937; 30.18.1.2, 84.62.4, S. 91852, 07.07.1938; 30.18.1.2, 87.50.16, Dosya No. 243-409, S. 111482, 03.06.1939.

98 BCA, 30.18.1.2, 38.56.8, S. 14789, Dosya No. 243-144, 5.08.1933; Erkun, agm., s. 1192.

99 BCA, 30.18.01.01, 10.42.01, Dosya No. 219-10, S. 844, 02.08.1924; BOA, HR.İM., 117/69, 20.09.1924; HR.İM., 113/93, 19.08.1924.

100 BCA, 30.18.01.01, 14.36.06, Dosya No. 219-17, S. 2054, 07.06.1341.

101 BCA, 30.18.1.1, 12.71.8, Dosya No.214-19, S. 1438, 22.01.1925.

102 BOA, HR.İM., 244/71, 29.09.1924.

103 BCA, 30.18, 25.50.5; BCA, 30.10, 229.539.3.

Bakanlar Kurulu, 29 Temmuz 1930 tarihinde hara ve aygır depolarının tesis ve idaresinde uzmanlığı ve becerisi ile tanınan Macaristan'ın Meyzö Heygeş Harası eski müdürü Jeneral Hayni'nin 800 lira ücretle çalıştırılmasını ve kendisine Mühassıslar Tertibi'nden 1.000 lira yol ücreti ödenmesi¹⁰⁴ kararlaştırılmıştır. 1930 yılı sonlarında ise İhsan Abidin, Macaristan ziraat cemiyetinin Macar Hükümeti aracılığıyla yaptığı davetine karşılık Macaristan'da bir hafta zirai ve sarı hastalıklar incelemesi yapması için görevlendirilmiştir¹⁰⁵.

3 Eylül 1930 tarihinde, Karacabey, Konya, Çifteler ve İnanlı inekhaneleriyle yeni inşa edilmekte olan aygır depoları için ülke içinden satın alınacak damızlık inek, tiftik keçisi ve aygırların köy köy dolaşarak pazarlık yöntemiyle satın alınması, Avusturya ve Macaristan'dan damızlık hayvanı satın almaları için Baytari ve Zootečni İşleri Genel Müdürü Ali Rıza Beyle İslah-ı Hayvanat Şubesi ve Tavukçuluk Enstitüsü Müdürü Kadri Beyin bu ülkelere gönderilmeleri kararlaştırılmıştır¹⁰⁶. Damızlık hayvan alımı ve uzman görevlendirilmesi hususlarında Macaristan'la olan ilişkilerin daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Hayvan ıslahı için çalışmalarda bulunması, haralar, aygır depoları, ağıllar ve inekhanelerin çalışma sistemi ve faaliyet tarzlarını inceleyerek rapor hazırlaması için Peşte Yüksek Baytar Mektebi Zootečni Rektörü Müderris Profesör Wellman 3.500 lira yol harcı ödenmek ve aylık ücret ödenmemek koşuluyla Türkiye'ye çağırılmıştır¹⁰⁷. Çalışmalarından memnun kalınan Wellman'a 5 Ağustos 1933 tarihinden itibaren 40 lira seyahat ve ikamet yevmiyesi ödenmeye başlanmıştır¹⁰⁸.

1930 yılında Türkiye'de yün cinsinin ıslahı için Macaristan'dan getirilen 300 koç ile 272 koyun için 50000 lira ödenmiş¹⁰⁹ ve damızlık hayvan almak için Macaristan'a gitmek için Baytarî ve Zootečni İşler Umum Müdürü Ali Rıza, İslahı Hayvanat Şubesi Müdürü Nurettin ve Tavukçuluk Enstitüsü Müdürü Kadri Beyler görevlendirilmiştir¹¹⁰. 1931 yılında ise 26 baş "nonius" ve "İngiliz aygır" alınması kararlaştırılmış¹¹¹ ve ardından damızlık boğa ve inek satın almak

104 BCA, 30.18.1.2, 13.53.17, 29.07.1930.

105 BCA, 30.18.01.02, 16.81.3, 22.12.1930.

106 BCA, 30.18.1.2, 13.57.5, 03.09.1930.

107 BCA, 30.18, 25.35.1; Melek Çolak, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Türk-Macar Ekonomik İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt, XX, Sayı, 59, (Temmuz 2004), s. 420.

108 BCA, 30.18.1.2, 38.56.8, 05.08.1933.

109 BCA, 30.18.01.02, 8.3.9, 20.01.1930.

110 BCA, 30.18.01.02, 13.57.05, 03.09.1930.

111 BCA, 30.18.01.02, 23.64.11, 14.09.1931.

için Macaristan'a Ziraat Vekâleti İslah Müdürü Ali Rıza, Nureddin ve Mustafa Beyler gönderilmiştir¹¹². 22 Mart 1933 tarihinde Macaristan Hayvan Yetiştirme Kooperatifi'nden pazarlık yöntemiyle 25 noniyüs aygırı satın alınması¹¹³ ve hayvancılıkla ilgili incelemelerde bulunmak üzere Karacabey Harası Müdürü Şefik ve Laboratuar Baytarı İsmail Hakkı Beylerin bu ülkeye gönderilmeleri kararlaştırılmıştır¹¹⁴.

1933 yılında Karacabey Harası ziraat faaliyetinin en fenni şekillerde ve Avrupa çiftliklerindeki metotlar dairesinde idaresi için Macar Ziraat Mütéhassısı Nadaskai Istvan çalıştırılmıştır¹¹⁵. Bu yıl içerisinde Macaristan Hayvan Yetiştirme Kooperatifinden 25 “noniyüs” aygır ve 75 hayvan takas yoluyla satın alınmıştır¹¹⁶. 1934 yılında Macaristan'da Hayvancılık sahasında incelemelerde bulunmak üzere Karacabey Harası Müdürü Şefik ve Laboratuar Baytarı İsmail Hakkı Beyin gönderilmesi kararlaştırılmıştır¹¹⁷. 1934 yılında Türk ordusu için 750 baş top koşum atı ve Aydın Zirai Satış Kooperatifleri Birliği 50 baş binek hayvanı Macaristan'dan satın alınmıştır¹¹⁸. 1935 yılında Trakya bölgesindeki atların ıslahı için Macaristan'dan satın alınacak 32 baş damızlıkları seçmek üzere Zootečni Mütéhassısı Nurettin Aral gönderilmiştir¹¹⁹. Ayrıca Peşte'de kurulacak olan “*Beynelmîlel Hayvan Sergisi*”nde inceleme yapmak üzere Karacabey Harası Müdürü Şefik Tezel gönderilmiştir¹²⁰. 1936 yılında Karacabey Harasının atçılık kısmının faaliyetlerini iyileştirmek ve yetişen damızlıkların talim ve terbiyesini özellikle “*nonius atlarının tırıs aksiyonlarını*” artırmak için bu işlerde ihtisası olan Macar Çippeg'in haranın Binicilik Mektebi kadrosunda antrenör olarak çalıştırılması kararlaştırılmıştır¹²¹.

112 BCA, 30.18.01.01, 14.36.13, Dosya No. 112-28, S. 2061.

113 BCA, 30.18.1.2, 34.19.3, 22.03.1933.

114 BCA, 30.18.1.2, 43.16.14, 22.03.1934.

115 BCA, 30.18.01.02, 40.73.13, 17.10.1933.

116 BCA, 30.18.01.02, 34.19.3, Dosya No. 219-49, S. 14040, 22.03.1933; 30.18.1.2, 39.67..10, Dosya No. 219-50, S. 15011, 18/9/1933.

117 BCA, 30.18.01.02, 43.16.14, Dosya No. 238-151, S. 3302, 22.03.1934.

118 BCA, 30.18.01.02, 46.43.18, Dosya No. 43-62, S. 8782, 20.06.1934; BCA, 30.18.01.02, 49.78.4, 18.11.1934; 30.18.01.02, 54.36.3, 11.05.1935.

119 BCA, 30.18.01.02, 53.21.3, 25.03.1935. Trakya atlarının ordunun ihtiyacına göre yükseltilmesi için Macaristan'dan alınacak olan damızlık aygırların parai kliring yoluyla ödenmiştir. BCA, 30.18.01.02, 53.22.10, 30.03.1935.

120 BCA, 30.18.01.02, 62.15.20, 13.03.1936; BCA, 30.18/62.19.20.

121 BCA, 30.18.01.02, 68.78.9, 26.09.1936. Bu okula Macar Başbakanı Gömbös tarafından iki asil cins köpek hediye edilmiştir. BCA, 30.18.1.2, 57.64.13, 03.08.1935.

1936 yılında Türkiye’de merinos yetiştirme programının tatbikine başlanmış ve Bursa Harasındaki koyunların önemli bir kısmının merinosa dönüştürülmesi için her türlü hazırlık yapılmış ve bu amaçla Macaristan’dan damızlık merinos koçlarının alımı için Zootečni Enstitüsü Doçenti Kadri, Karacabey Harası mütehassıslarından Müdür Muavini Celal ve Pendik Bakteryoloji Enstitüsü Müdürü Şefik görevlendirilmiştir¹²². Bu yıl içerisinde Macaristan’dan damızlık merinosların alınmasının¹²³ ardından hayvanların ıslahına başlanmıştır. 1937 yılında ise Türkiye’deki atların cinsini ıslah etmek amacıyla Çifteler Harasına Macaristan’dan satın alınacak olan nonius hayvanları için Ziraat Bankası Meclisi İdare azasından Profesör İhsan Abidin Akıncı’nın reisliği altında Yüksek Ziraat Enstitüsü doçenti mütehassıs Dr. Salâhaddin Batu ile Haralar ve Atçılık müşaviri Dr. Çiki¹²⁴ den oluşan bir heyet gönderilmiştir¹²⁵. Bu dönemde Orta Anadolu’nun kalkınması ve Trakya atlarının çok kısa sürede geliştirilmesi Türk hükümetinin programına dâhil olmuş. Bu nedenle Trakya bölgesi atlarının adetçe azalması ve vasıflarını kaybetmesi nedeniyle herhangi tarihi bir anda ordunun ihtiyacına cevap veremeyecek bir halde bulunduğundan bu atların ıslahına gerek duyulmuştur. Çifteler Harası gerek Trakya ve gerekse Orta Anadolu için bir faaliyet merkezi olacağından Çifteler Harası için Macaristan’dan 20.000 liralık damızlık Arap, yarım Arap, Nonius, Lipiza aygır ve kısraklarının alınması faydalı olmuştur¹²⁶. 1937 yılında Karacabey Harası için Macaristan’dan altı adet sölki arabası alınarak kliring yoluyla ödemesi yapılmıştır¹²⁷. 1938 yılında ise Zirai Kombinalar Kurumu için hem damızlıkta hem de bu kurumun işlerinde kullanılmak üzere iş ve damızlık hayvanı ile numunelik bir araba satın alınması için Macaristan’ında içinde bulunduğu bazı Avrupa ülkelerinde inceleme yapılmıştır¹²⁸.

¹²² BCA, 30.18.01.02, 63.28.9, 13.04.1936.

¹²³ Ziraat Vekili Müsteşarı Atf Bayındır merinos almak üzere Macaristan’a gönderilmiştir. BCA, 30.18.01.02, 64.39.17, 16.05.1936. 1936 yılı sonlarında ise yerli hayvanların ıslahı için gerekli olan damızlık merinos koçlarını yerinde görmek ve satın almak üzere meteoroloji istasyon memuru Ragıp Macaristan, Fransa ve İsviçre’ye gönderilmiştir. BCA, 30.18.01.02, 69.90.4, 24.11.1936.

¹²⁴ Raporda ismi Dr. Çiki olarak yazılmış olan kişi Csáky Ferenc’tir.

¹²⁵ BCA, 30.18.01.02, 74.31.1, 16.04.1937. Zirai kombinalar Kurumu için hem damızlık hem de bu kurumun işlerinde kullanılmak üzere Macaristan, Yugoslavya ve Romanya’dan satın alınması gerekli görülen 50-100 bin liralık damızlık kısrağın kliring yoluyla ödemesi Macaristan’da bulunan heyete bildirilmiştir. BCA, 30.18.01.02, 74.40.18, 15.05.1937.

¹²⁶ BCA, 30.10, 183.260.7, 13.05.1937, Ek: 1,2,3.

¹²⁷ BCA, 18.01.02, 75.48.17, 03.06.1937.

¹²⁸ BCA, 30.18.01.02, 82.8.1, Dosya No. 219-69, S. 81002, 19.01.1938.

Macar Ziraat Mühendisi olan Csáky Ferenc¹²⁹, Türkiye'ye Karacabey atçılık şubesinin düzenlenmesi ve modernleşmesi için çağrılmıştır. Bu amaçla Macar uzman Csáky'ye ait olan kadro 19 Şubat 1928 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe konulmuştur¹³⁰. Csáky, 1931 yılında düzenlenen Birinci Ziraat Kongresi'nde sunmuş olduğu "*Türkiye Atlarının Islahı*" başlıklı raporunda Türkiye'de ordu ve ziraatçılık için önemli olan atların ıslahı ve ziraata dair önemli konulara değinmiştir. Atçılığın milli iktisat dışında Milli Savunma açısından da önemli olduğunu vurgulayan Csáky, atların günümüzde görevlerinin değiştiğini ancak işlevlerinin azalmadığını eklemektedir. Ayrıca Türkiye'de arazinin motor elverişsiz olması, yolların da motor için müsait olmaması, motor ve diğer malzemelerin ithal ediliyor olmasının at hizmetinin önem kazandığını belirtir. Bu amaçla at yetiştiriciliğinin gerekliliğini şöyle ifade eder: *Memleketimizin iktisadiyat, vesaiti nakliye, askeri istifade nokta-i nazarından herhangi bir Avrupa hükümetine nazaran iyi organize edilmiş kuvvetli ve bütün ihtiyaçları temin edilmiş bir beygir yetiştiriciliğine şiddetle ihtiyacı vardır ve çok semere verebilecek bir beygir yetiştiriciliğine müsait vaziyette bulunduğumuzu da ayrıca hesaba katmak lazımdır.* Ayrıca yerli ırk yetiştirmenin ekonomik nedenler dışında yerel iklim ve coğrafi şartlara uygun olacağını vurgulamıştır. Bu duruma örnek olarak Csáky yurtdışından getirilecek olan kısrakların gerek iklim gerekse coğrafi şartlar nedeniyle büyük zayıflara uğrayacağını belirterek şunları eklemiştir:

Askeri hayvanların tedariki ne kadar kolay olursa, yetiştirme beygirlerini tedarik etmek o oranda güçtür. Buna rağmen bütün vicdanıyla zannedirim ki, hakiki istatistik cetvelleri ve bu husustaki hesaplar tetkik olunursa ithal olunan askeri beygirlerin ikisinden ancak birisinin hatasız olduğu ve bu işleri idare eden mesul makamların fikirleri ve edindikleri tecrübeler aranırca, bunların birçok hastalıklar ve müşkül ihtiyaçları temin olunmamak yüzünden ciddi anlarda sefalet ve meşakkate tahammül edemeyerek telef

129 Csáky Ferenc, 12 Temmuz 1885'te Kéthely'de doğmuştur. Ziraat Mühendisi olan Ferenc, 1905 yılında Keszthely'de ekonomi bölümünden mezun olmuştur. 1906'da Macaristan Tarım Kooperatifinde stajyer, 1908'dan sonra Kőbanya'daki domuz yetiştirme uygulamalarında görev almış ve 1910-41 yılları arasında da hayvan yetiştiriciliği, hayvan ticareti bölümünde yönetici olarak görev almıştır. 1941-45 yılları arasında Kooperatifte çalışmış ve 1945'ten itibaren Ziraat Mühendisi olarak çalışmıştır. Kooperatif Merkezinde müdürlük yapmıştır. 1948-54 yılları arasında Hayvan Yetiştirme Araştırmaları Enstitüsünde çalışmıştır. Ferenc'in bazı önemli eserleri ise şunlardır: Domuzların hızlı büyümesindeki katkı maddeleri (Budapest-1934), Hızlı besicilik ve en yeni sonuçları (Budapest-1936), Hızlı büyüme. Temel bilgiler ve mesleki eğitim (Budapest-1951).

Új Magyar Életrajzi Lexikon, I., A-CS, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2001, s. 1068-1069.

130 BCA, 30.18.1.1, 27.81.20, Dosya No. 243-20, S. 6205, 19.02.1928.

oldukları anlaşılır. Bu arzedilen noktalardan çıkan neticeye göre behemahal beygir yetiştiriciliğinin tekrar yaşatılması ve tekamülü için ihmal edilmiş olan yerli beygirlerin herşeyden evvel itina ile idare edilmesi ve fenni bakım ve yetiştirme mecburiyeti vardır”¹³¹.

Csáky'nin dikkat çektiği bir diğer husus Türkiye'nin iklim ve coğrafya olarak çeşitli yollara ayrıldığını bu nedenle hangi at cinslerinin hangi bölgelere uygun olduğunun tesbitinin yapılmasıdır. Csáky, Türkiye için kanaatkâr az itina ile yetiştirilecek ve az yemle yaşayabilecek bir at yetiştirmenin uygun olduğunu vurgular. Bu nedenle İngiliz safkanını yetiştirmenin yanlış olduğunu çünkü İngiliz safkanlarının yetersiz bakım ve beslenme sonucunda çabuk dejenere olduklarını belirtir. Csáky, görüşünü Birinci Dünya Savaşında Türk ordusunda İngiliz menşeli olan birçok at olduğunu ancak bunların kararghtan çıkıp Çanakkale, Kafkas ve Filistin Cephelerine gittiğinde yorgunluk, iklim ve gıda yetersizliklerinden bakımsızlık ve açlıktan eriyip gittiklerini yerlerinin küçük yerli atların vazifelerini mucizevî bir şekilde yerine getirdiklerini dile getirerek destekler. Csáky, Türkiyedeki at yetiştiriciliği sorununu çözmek için Ordunun ihtiyacı olan hayvanlara yüksek remont vererek çiftçinin yetiştiriciliğe teşvikinin sağlanabileceğini ifade eder¹³².

1937 yılında Türkiye'deki atların cinsini ıslah etmek amacıyla Çifteler Harasına Macaristan'dan satın alınacak olan nonius hayvanları için Ziraat Bankası Meclisi idare azasından Profesör İhsan Abidin Akıncı'nın reisliği altında Yüksek Ziraat Enstitüsü doçenti mütehassis Dr. Selâhaddin Batu ile Haralar ve Atçılık müşaviri Dr. Csáky'den oluşan bir heyet gönderilmiştir¹³³.

Veteriner kimliğiyle ön planda olan Hasskó Sándor, 1939-1943 yılları arasında Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesinde fizyoloji ve eczacılık bölümünde hocalık yapmış aynı zamanda kendisi tarafından kurulan Eczacılık enstitüsünde Tarım Bakanlığı bünyesinde danışman olarak da önemli görevler üstlenmiştir¹³⁴.

131 Dr. Çiki, “Türkiye Atlarının Islahı”, *İhtisas Raporları 1931 Birinci Ziraat Kongresi*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931, s. 1790-1803.

132 Dr. Çiki, “Türkiye Atlarının Islahı”, *İhtisas Raporları 1931 Birinci Ziraat Kongresi*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931, s. 1790-1803.

133 BCA, 30.18.1.2, 74.31.1, 16.04.1937.

134 Macaristan Hayvan Sağlığı Konseyi Üyesi ve Türk Veterinerlik Kurumu Üyesi dir. 1927 yılında Budapeşte'deki Veterinerlik Yüksek Okulu'nda veterinerlik, 1928'de ise veterinerlik doktorası almıştır. 1927-1930 yıllarında Budapeşte'de Veterinerlik Yüksek Okulunda anatomi ve evrim enstitüsünde stajyer, aynı dönemde 1928 yılında Tihanyi Macar Biyoloji Enstitüsünde ve 1929-1930 yıllarında Berlin'deki Collegium Hungaricum'da burslu üye olarak doku kültürü ile ilgili araştırmalar yürüttükten sonra Berlin-Dahlem Reichsgesundheitsamt kemoterapi laboratuvarlarında veterinerlik kemoterapisinin en yeni sonuçlarıyla tanışır. 1931'de serum

Macar veteriner Peşte Veteriner Yüksekokulu Zootečni Profesörü ve Rektörü Wellmann Oszkár¹³⁵, Türk hükümetinin daveti¹³⁶ sonrasında Türkiye’de 1932-33 yıllarında ve İran’da 1936 yılında Hayvan yetiştiriciliği alanında çalışmalarda bulunmuştur. Çalışmalarındaki asıl konular hayvan yetiştirme fizyolojisi, biyokimya, metabolizma ve de genetik olarak ön plana çıkmıştır. Bu konularla ilgili çeşitli araştırmalar ve uygulamalarda bulunmuştur. Bu araştırmalar hayvan yetiştiriciliği alanında önem ölçüde katkı sağlamış ve büyük bir ilerleme kaydedilmesine sebep olmuştur¹³⁷. Ayrıca yurt genelindeki haralarda yetişen atların sağlığının korunması ve aşılama işleri için Veteriner Prof. Oszkár Wellmann’ın önemli katkıları olmuştur.

Atatürk döneminde Türkiye’de hayvancılığın gelişmesine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunan bazı Macar uzmanlar şunlardır:

üretimi enstitüsünde çalışmış ve aynı yıl Budapeşte’deki Veterinerlik Yüksek Okulunda eczacılık enstitüsünde asistan olarak görev almıştır. Asistanlık günlerinden sonra 1933 yılında Yardımcı Doçent, 1935-43 yıllarında Budapeşte Teknik ve Ekonomi Üniversitesinde veterinerlik bölümünde kemoterapinin gelişimi ve anlamları konularında özel hoca ve 1936’dan itibaren ilaç ve taksoloji enstitüsünde hocalık yapmıştır. Aynı dönemde 1934 yılında Budapeşte üniversitesinde doktora diploması almıştır. Hasskó Sándor’un deneysel farmakoloji hususunda ve kemoterapi kazanımlarının başlamasında büyük etkisi olmuştur. Diğer bir önemli özelliği ise veterinerlik reçete koleksiyonunu ilk kez yapan kişi olmuş olmasıdır. Bazı önemli eserleri şunlardır; İlaç ve Toksoloji (Budapeşte 1936-Hırvatça ve 1938-Ankara, Türkçe), Veterinerlik Reçete Koleksiyonu (Budapest-1938). Hasskó Sándor, 1944 yılının Aralık ayında vefat etmiştir. Új Magyar Életrajzi Lexikon-III, H-K, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2002, s. 140-141.

135 1897 yılında Budapeşte Veterinerlik Yüksek Okulunda veterinerlik diploması almış ve aynı üniversitede 1907 yılında veterinerlik dalında doktora diploması almıştır. 1897-1901 yılları arasında Budapeşte Veterinerlik Yüksek Okulu Fizyoloji Enstitüsü’nde Asistan olarak görev almış, 1901-1905 yılları arasında ise Kaposvár’da stajyer veteriner olarak çalışmıştır. 1908-1909 yıllarında ise Danimarka, Fransa, Hollanda, Büyük Britanya ve İsviçre’de araştırmalarda bulunmuştur. 1907’den itibaren, Veterinerlik Yüksek Okulu Hayvan Yetiştirme Enstitüsü’nde ve 1934’ten sonra Budapeşte Teknik ve Ekonomi Üniversitesi Ziraat Fakültesi ve Veterinerlik Fakültesinde Hayvan Yetiştiriciliği bölümünde öğretim üyeliği yapmıştır.

136 BCA, 30.18.1.2, 38.56.8, S. 14789, Dosya No. 243-144, 5.08.1933.

137 Bazı önemli eserleri şunlardır: İnek sütü ve tahsis edilmiş-kaymağı alınmış sütün kullanımı (Budapeşte-1913), Genç hayvanların metabolizması ve enerji dolanımı (Budapeşte-1925), Macaristan Hayvan Yetiştiriciliği I. Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliği (Budapeşte-1926), Büyükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Güncel Sorunları (Budapeşte-1927), Kümes hayvanları, koyun, keçi, köpek ve tavşan yetiştiriciliği. Sunumları temelinde Romvári József, Tóth Béla’nın aldığı notlar. (Budapeşte-1938). Büyükbaş hayvan yetiştiriciliğini geliştirmenin araçları (gelişmiş çiftçilik klavuzu Budapeşte-1942). Új Magyar Életrajzi Lexikon-VI., SZ-ZS, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2007, s. 1343-1344.

Tablo 1: Hayvancılık Alanında Türkiye’de Çalışan Bazı Macar Uzmanlar

İsim	Meslek	Çalıştığı Kurum	Kararname Tarihi
Jneral Hayni ¹³⁸	Müdür	Hara ve Aygır depolarının tesis ve idaresi	1930
Ştark ¹³⁹	Muallim	Karacabey Harası Binicilik Mektebi	1933
Nadaskai Istvan ¹⁴⁰	Ziraat Mütchassis	Karacabey Harası	1933
Oszkár Wellmann ¹⁴¹	Profesör	Memleket Hayvanlarının Islahı (Ankara)	1933
İsmendiyanos ¹⁴²	Usta	Karacabey Harasında Sığırcılık İşlerinde	1934
Paragh Endre ¹⁴³	Binici	Karacabey Harasında	1934
Yoji ¹⁴⁴	Amele	Karacabey Harasında	1934
Pap ¹⁴⁵	Amele	Karacabey Harasında	1934
Yenö Stankoviç ¹⁴⁶	Hayvan Terbiyecisi	Karacabey Harası Binicilik Mektebi Hayvan Terbiyeciliği görevi	1935
Yoji ¹⁴⁷	Binici başı	Karacabey Harası Binici başı	1936

138 BCA, 30.18.1.2, 13.53.17, S.9792, Dosya No. 243-66, 29.07.1930.

139 Ştark, Binici yetiştirmek amacıyla çalıştırılmıştır. (BCA, 30.18.1.2, 38.52.5, 16.07.1933.)

140 BCA, 30.18.01.02, 40.73.13, 17.10.1933.

141 Peşte Yüksek Baytar Mektebi Zeotekni Müderris ve Rektörü Profesör Welman memleket hayvanlarının ıslah işleriyle ilgilenmesi için kısa bir süre için getirilmiştir. (BCA, 30.18.1.2, 38.56.8, S. 14789, Dosya No. 243-144, 5.08.1933; Erkun, agm., s. 1192.)

142 BCA, 30.18.1.2, 46.49.12, S. 2/992, Dosya No. 243-165, 10.07.1934.

143 BCA, 30.18.1.2, 46.49.12, S. 2/992, Dosya No. 243-165, 10.07.1934.

144 Karacabey harasında atçılık, Mer’a ve çayır ıslahatı ile ağaçlandırması işlerinde amele olarak çalıştırılan Yoji Efendi çalışmalarının faydalı görülmesinden dolayı Türkiye’de Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkındaki 2007 sayılı kanun hükmünden istisnaen istihdamlarına devam olunması 29.04.1934 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince kabul olunmuştur. (BCA, 30.18.1.2, 44.26.1, S. 2/521,29.04.1934.)

145 Karacabey harasında atçılık, Mer’a ve çayır ıslahatı ile ağaçlandırması işlerinde amele olarak çalıştırılan Pap efendi çalışmalarının faydalı görülmesinden dolayı Türkiye’de Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkındaki 2007 sayılı kanun hükmünden istisnaen istihdamlarına devam olunması 29.04.1934 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince kabul olunmuştur. (BCA, 30.18.1.2, 44.26.1, S. 2/521,29.04.1934.) 1936 yılında çalışma süresi bir yıl daha uzatılmıştır. (BCA, 30.18.01.02, 67.64.14, 28.07.1936). Sultansuyu Harasında mutahassis amele olarak çalıştırılan Pap’ın bir süre daha çalıştırılması amacıyla İcra Vekilleri Heyetince 6.07.1937 tarihinde 1 yıl daha çalıştırılmasına karar verilmiştir. BCA, 30.18.1.2, 77.64.11, S. 2/7080, 6.07.1937.

146 Yenöstankoviç, Macar Ziraat Vekâleti Gyür Vilayeti müfettişlerindedir. (BCA, 30.18.1.2, 56.59.3, S. 2/2967, Dosya No. 243-208, 15.07.1935.

147 BCA, 30.18.1.2, 69.89.11, S. 2/5594, Dosya No. 243-247, 19.11.1936.

Çippeg ¹⁴⁸	Antrenör	Karacabey Harası Binicilik Mektebi	1936
Pap Karolin ¹⁴⁹	Mühassıs Amele	Sultan Suyu Harasında	1938

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere Macar uzmanlar Türkiye’de özellikle yurdun dört bir yanında kurulan haralarda uzman olarak çalışmışlardır.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte tarım ve hayvancılık ekonomik kalkınmanın önemli bir ayağı olmuştur. Ancak modern yöntemlerle tarım ve hayvancılığın yapılması için gerekli alt yapı ve uzmanlar bulunmamaktaydı. Bu nedenle Atatürk döneminde modern usullerle kurulması planlanan tarım ve hayvancılık eğitimi kurumlarında görev alacak eğitmen ve kurulacak olan tesislerde uzman olarak çalışacak yabancı uzmanlar için kadrolar tahsis edilmiştir. Bu dönemde dostane ilişkilerin kurulduğu ve Avrupa’da tarım ve hayvancılık alanında ileri bir ülke olan Macaristan öne çıkmaktadır. Bu alanda Macar uzman Antal Réthly Türkiye’de yaptığı çalışmalarla zirai meteorolojiye önemli katkıda bulunmuştur. Başta Hermann Guthertz olmak üzere birçok Macar uzmanın Alpulu, Uşak, Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikalarında çalışarak Türk Şeker Sanayinin kurulmasını ve gelişmesi sağlamışlardır. Ankara’nın yeşillendirilmesi ve su sorununun çözülmesinde Macar uzmanlar Imre Ormos ve János Máthé gibi kişiler öne çıkmaktadır. Hayvancılık eğitimi ve tekniğinde ileri olan Macaristan’dan bu konuda da yararlanılmıştır. Özellikle hem ekonomik hem stratejik öneme sahip at yetiştiriciliği başta olmak üzere küçük ve büyük baş yetiştiriciliği alanında birçok Macar uzman haralarda görev almıştır. Türkiye’de modern anlamda haraların kurulması ve yerli ırk atların yetiştiriciliğinde özellikle Csáky Ferenc’in yaptığı çalışmalarla önemli bir katkı sağladığını görmekteyiz. Bu alanda ayrıca Oszkár Wellmann, Pap Karolin ve Popin isimli Macar uzmanlarında katkıları olmuştur.

¹⁴⁸ BCA, 30.18.01.02, 68.78.9, 26.09.1936.

¹⁴⁹ Pap Karolin’in bir süre daha Sultan Suyu Harasında mühassıs amele olarak çalıştırılması 7.07.1938 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti kabul etmiştir. (BCA, 30.18.1.2, 84.62.4, S. 2/9185, 7.07.1938.) Sözleşmesi bir sene daha uzatılmıştır. (BCA, 30.18.1.2, 87.50.16, S. 2/11148, Dosya No. 243-409, 3.06.1939.)

Kaynaklar**Arşivler****Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

- BCA, 30.18.1.2, 52.19.15, S. 2/2178, Dosya No. 243-190, 14.03.1935.
BCA, 30.18.1.2, 52.19.15, S. 2/2178, Dosya No. 243-190, 14.03.1935.
BCA, 30.18.01.02, 43.16.14, Dosya No. 238-151, S. 3302, 22.03.1934.
BCA, 30.18.1.2, 86.29.19, S. 2/10725, Dosya No. 243-395, 9.04.1939.
BCA, 30.18.1.2, 74.36.13, S. 2/6520, Dosya No. 243-264, 05.05.1937.
BCA, 30.18.1.2, 87.50.1, S. 2/11133, Dosya No. 243-407, 31.05.1939.
BCA, 30.18.1.2, 87.50.16, S. 2/11148, Dosya No. 243-409, 3.06.1939.
BCA, 30.18.1.2, 79.86.16, S. 2/7527, Dosya No. 243-290, 15.10.1937.
BCA, 30.18.1.2, 69.89.11, S. 2/5594, Dosya No. 243-247, 19.11.1936.
BCA, 30.18.1.2, 109.66..15, Dosya No. 27216, S. 33023, 12.11.1945.
BCA, 180.9, 29.157.4, 19.05.1341.
BCA, 30.18.01.01, 14.36.06, Dosya No. 219-17, S. 2054, 07.06.1341.
BCA, 30.10, 57.381.5, Dosya, 24.07.1922.
BCA, 30.18.01.01, 10.42.01, Dosya No. 219-10, S. 844, 02.08.1924.
BCA, 30.18.1.1, 12.71.8, Dosya No. 214-19, S. 1438, 22.01.1925.
BCA, 230.0.0.0, 150.58.7, Dosya No. M115, 20.4.1925.
BCA, 30.11.1.0, 14.25.9, S. 6/2824, 8.06.1925.
BCA, 30.18, 25.50.5.
BCA, 30.18.1.1, 14.43.14, Dosya No. 97-84, S. 2202, 12.07.1925.
BCA, 30.11.1.0, 16.35.17, S. 6/3695, 4.08.1925.
BCA, 230.0.0.0, 74.35.18, Dosya No. 34R221, 20.3.1926.
BCA, 30.18.1.1, 27.81.20, Dosya No. 243-20, S. 6205, 19.02.1928.
BCA, 30.18.01.02, 8.3.9, 20.01.1930.
BCA, 30.18.1.2, 13.53.17, S.9792, Dosya No. 243-66, 29.07.1930.
BCA, 30.18.01.02, 13.57.05, 03.09.1930.
BCA, 30.18.01.02, 16.81.3, 22.12.1930.
BCA, 30.18.01.02, 23.64.11, 14.09.1931.

- BCA, 30.18.1.2, 25.10.1, S. 12264, Dosya No. 69-64, 14.02.1932.
BCA, 30.18.01.02, 34.19.3, Dosya No. 219-49, S. 14040, 22.03.1933.
BCA, 30.18.1.2, 38.52.5, 16.07.1933.
BCA, 30.10, 229.539.3.
BCA, 30.18.1.2, 38.56.8, S. 14789, Dosya No. 243-144, 5.08.1933.
BCA, 30..18.1.2, 39.67..10, Dosya No. 219-50, S. 15011, 18.09.1933.
BCA, 30.18.01.02, 40.73.13, 17.10.1933.
BCA, 30.18.1.2, 40.73.13, Dosya No. 243-147, S. 15134, 17.10.1933.
BCA, 30.18.1.2, 44.26.1, S. 2/521,29.04.1934.
BCA, 30.18.01.02, 46.43.18, Dosya No. 43-62, S. 8782, 20.06.1934;
BCA, 30.18.1.2, 46.49.12, Dosya No. 243-165, S. 9922, 10.07.1934.
BCA, 30.18.1.2, 46.49.12, S. 2/992, Dosya No. 243-165, 10.07.1934.
BCA, 30.18.1.2, 48.72.4, 23.10.1934.
BCA, 30.18, 4.62.11.
BCA, 30.18.1.2, 51.4.6, S. 2/1869, Dosya No. 242-161, 19.01.1935.
BCA, 30.18.1.2, 52.19.15, Dosya No. 243/190, 10.03.1935.
BCA, 30.18.01.02, 53.21.3, 25.03.1935.
BCA, 30.18.01.02, 53.22.10, 30.03.1935.
BCA, 30.18.1.2,53.29.2 S. 2/2366, 20.04.1935.
BCA, 30.18.1.2, 57.61.8, S. 2-3012, Dosya No. 243-24, 04.07.1935.
BCA, 30.18.1.2, 56.59.3, S. 2/2967, Dosya No. 243-208, 15.07.1935.
BCA, 30.18.01.02, 63.28.9, 13.04.1936.
BCA, 30.18.01.02, 64.39.17, 16.05.1936.
BCA, 30.18, 38.56.8.
BCA, 30.18.01.02, 67.64.14, 28.07.1936.
BCA, 30.18.1.2, 67.64.14, Dosya No. 243-235, S. 50902, 28.07.1936.
BCA, 30.18.01.02, 68.78.9, 26.09.1936.
BCA, 30.18.1.2, 68.78.9, Dosya No. 243-240, S. 53712, 26.09.1936.
BCA, 30.18.1.2, 69.89.11, Dosya No. 243-247, S. 55942, 19.11.1936.
BCA, 30.18.01.02, 69.90.4, 24.11.1936.

- BCA, 30.18.01.02, 74.31.1, 16.04.1937.
BCA, 30.18.1.2, 74.31.1, 16.04.1937.
BCA, 30.18, 25.35.1.
BCA, 30.18.01.02, 74.40.18, 15.05.1937.
BCA, 18.01.02, 75.48.17, 03.06.1937.
BCA, 30.18.1.2, 77.64.11, S. 70802, 06.07.1937.
BCA, 30.18.1.2, 77.64.11, S. 2/7080, 6.07.1937.
BCA, 30.18.1.2, 77.69.1, 27.07.1937.
BCA, 30.18.1.2, 80.100.8, 9.12.1937.
BCA, 30.18.01.02, 82.8.1, Dosya No. 219-69, S. 81002, 19.01.1938.
BCA, 30.10, 200.363.14, Dosya No. 238/30, S. 4512, 25.06.1938.
BCA, 30.18.1.2, 84.62.4, S. 91852, 07.07.1938.
BCA, 30.18.1.2, 84.62.4, S. 2/9185, 7.07.1938.
BCA, 30.18.1.2, 84.79.9, 06.09.1938.
BCA, 30.18.1.2, 84.90.6, S. 2/9751, 11.10.1938.
BCA, 30.18.1.2, 86.23.5, S. 2/10591, Dosya No. 1-940, 14.03.1939.
BCA, 30.18.1.2, 87.50.16, Dosya No. 243-409, S. 111482, 03.06.1939.
BCA, 30.18.1.2, 89.120.20, S. 2/12560, 23.12.1939.
BCA, 30.18.1.2, 93.124.4, S.2/15029, Dosya No. 243, 13.01.1941.
BCA, 30.18.1.2, 97.119.14, S. 2/17367, 19.02.1942.
BCA, 30.18.1.2, 98.34.18, S. 177912, 25/4/1942.
BCA, 30.18.1.2, 100.104.18, S. 2/19187, 16.12.1942.
BCA, 30.18.1.2, 104.5.5, S. 3/185, 25.12.1943.
BCA, 30.18.1.2, 108.42.3, S. 3/2810, Dosya No. 2771, 2.07.1945.
BCA, 30.18.1.2, 109.66.14, S. 3/3301, Dosya No. 27219, 12.11.1945.
BCA, 30.18.1.2, 110.20.20, S. 3/3911, 18.03.1946.
BCA, 30.18.1.2, 112.91.13, S. 3/5312, Dosya No. 27-34, 30.01.1947.
BCA, 30.18.1.2, 115.70.12, Dosya No. 27, S. 3/6573, 13.11.1947.
BCA, 30.18.1.2, 98.34.18, S. 177912, 25/4/1942.
BCA, 30.18.1.2, 108.42.3, S. 3/2810, Dosya No. 2771, 2.07.1945.
BCA, 30.10, 183.260.7, 13.05.1937, Ek: 1,2,3.

BCA, 30.18.1.2, 57.64.13, 03.08.1935.

BCA, 30.18.01.02, 49.78.4, 18.11.1934; 30.18.01.02, 54.36.3, 11.05.1935.

BCA, 30.18.1.2, 13.53.17, 29.07.1930.

BCA, 30.18.1.2, 13.57.5, 03.09.1930

BCA, 30.18.01.01, 14.36.13, Dosya No. 112-28, S. 2061.

BCA, 30.18.1.2, 43.16.14, 22.03.1934.

BCA, 30.18.1.2, 34.19.3, 22.03.1933.

BCA, 30.18.01.02, 62.15.20, 13.03.1936; BCA, 30.18/62.19.20.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, HR.İM., Dos. 113, no. 93, 19.08.1924.

BOA, HR.İM., Dos. 117, no. 69, 20.09.1924.

BOA, HR.İM., Dos. 244, no. 71, 29.09.1924.

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Müzesi, Belge No. Et-31.

Macar Milli Arşivi (Magyar Országos Levéltár)

MOL, K 79, 47. bağ, 1924-26, 2. başlık, 13 Mart 1926 tarihli ve 512/gazd./1926 tarihli rapor.

MOL, K 79 47. bağ 1924-1926 2. başlık 6 Şubat 1926 tarih 42/A.kig/1926 sayılı rapor.

MOL, K 79, 47. bağ, 1924-26, 2. başlık, 15 Mart 1926 tarihli ve 283/.A./kig sayılı rapor.

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete, 19 Mayıs 1935, S. 3006.

Resmî Gazete, 14 Nisan 1341, S. 92.

Resmî Gazete, 3 Nisan 1939, S. 4173.

Resmî Gazete, 17 Nisan 1929, S. 1170.

Resmî Gazete, 24 Mart 1938, S. 3864.

Kitap ve Makaleler

“1918 Yılında Hazırlanan İngiliz Gizli Belgelerine Göre Macaristan Macarları”, *Yesevi*, Yıl: 4, S. 37, Ocak 1997, s. 42-43.

“Macaristan Terakkiyat-ı İktisâdiyesi”, *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Yıl: 3, No. 15, 7 Kanunuevvel 1325, s. 237.

Boldizsar, Íván, Yeni Macaristan, Budapeşte 1943.

Çiki, Dr., “Türkiye Atlarının Islahı”, *İhtisas Raporları 1931 Birinci Ziraat Kongresi*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931, s. 1790-1803.

Çolak, Melek, “Atatürk Dönemi Türkiye’sinde Bir Macar Meteorolog: Aksakallı Havabakan Antal Rethly (Macar Kaynaklarına Göre)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, S.9, Ankara 2009, ss:113-136, s.113.

Çolak, Melek, “Atatürk’ün Macar Bahçıvanı János Máthé’nin Anılarında Ankara”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 4, S. 7, (Bahar 2008), s. 186-187.

Çolak, Melek, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Türk-Macar Ekonomik İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XX, S. 59’dan ayrı basım, Temmuz 2004, s. 416-417.

Çolak, Melek, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Yıllarında Türk-Macar Ekonomik İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt, XX, Sayı, 59, (Temmuz 2004), s.420.

Dernek, Zeynep, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, S. 1, 2006, s. 2-3.

Doğru, Halime, “Macarlar ve Macaristan’a Dair Bir Lâyiha”, *Anadolu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1, s. 178-179.

Erkun, Vecdet, “Atatürk Döneminde Tarım Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIV/42 (1998), s. 1187.

Erkun, Vecdet, “Macaristan’da Ziraî Tedrisat”, *Ziraat Dergisi*, Yıl: V, S. 57, s. 28-32.

Erkun, Vecdet, *Budapeşte’den Ankara’ya*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları: 2, Ankara 1999, s. 69.

İtibar-ı Zîrâ’î ve Kooperatif Şirketleri Hakkında Romanya, Macaristan, İtalya ve Bulgaristan’da İcra Edilen Tedkikât Netâyiçî Hâvî Raporudur, Matba’a-i Osmaniye, Dersaadet 1331, s. 33.

Mehmed Asım Bin Cahit, *Macarlar ve Macaristan’a Dair Lâyiha*, s. 10,11.

Osmanlı’dan Günümüze Tarım ve Tarıma Hizmet Veren Kurumların Teşkilatlanma Süreçleri, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara 2004, s. 13.

Özel, Salih, *Türkiye Şeker Sanayi Dünyü Bugünü Yarını*, Pankobirlik Yayınları No. 16, Ankara 2007, s. 26.

Taygun, Nazım, *Türkşeker'in Öyküsü*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Yayın No. 217, Ankara 1993, s. 75.

Temel, Mehmet, "Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikası", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S. 24 (2010), s. 204-205, 211.

Új Magyar Életrajzi Lexikon, I., A-CS, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2001, s.1068-1069.

Új Magyar Életrajzi Lexikon, III, H-K, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2002, s.1020;

Új Magyar Életrajzi Lexikon, III, H-K, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2002, s.140-141.

Új Magyar Életrajzi Lexikon, IV., L-Ö, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2002, s.1171-1172.

Új Magyar Életrajzi Lexikon, VI., SZ-ZS, haz. Markó László, Magyar Könyvclub-2007, s.1343-1344.

Veldet, Turan, *30. Yılında Türkiye Şeker Sanayi*, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Neşriyatı No. 48, Ankara 1958, s. XI, 54;

Zeki, Mehmet, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi*, C III, Hamit Matbaası, İstanbul 1930-1932, s. 638-639.

